

Дика фауна в антропогенізованому середовищі (від редактора)

Дослідження фауни завжди були серед пріоритетних задач теріології разом з вивченням морфології, мінливості, динаміки популяцій, особливостей екології тощо, проте останнім часом набули особливого значення у зв'язку з новими процесами: суттєвими змінами складу регіональних фаун, змінами меж поширення видів, появою чужорідних видів і зникненням низки аборигенів, зі змінами рівня синантропії окремих видів і фауни загалом.

Межі синантропної фауни суттєво розширилися: якщо раніше до них зараховували урбанofilів або гемерофілів, тобто мешканців забудов і загалом сильно антропогенізованого середовища, то тепер фахівці кажуть і про те, що й популяції вовка, який по суті є екзантропом, тобто видом, що явно уникає людей, по суті стали вимушеними синантропами. Таки вимушена «синантропія» визначається тим, що «антропогенний фактор» і його різновид прямого впливу — «антропічний» — набули небаченої сили, стали всепроникними, увійшли в число провідних факторів існування багатьох видів.

У ситуації, що склалася з дикою фауною, ми маємо фактичну відсутність на 80–90 % території країни багатьох видів, що внесені до «червоних» переліків і фактичне домінування в багатьох місцях певних аборигенних і чужорідних видів. Впливи тих самих здичавілих котів і псів, виселених на літо пацюків і хатніх мишей, ондатр і візонів (останні відомі як «американські норки»), нетопирів білосмугих і пергачів пізніх набули небачених дотепер масштабів; годі казати про свійських звірів на вільному випасі (корови, кози, вівці, свині тощо) та численних втікачів з культури. Усе більшу роль відіграють і об'єкти напіввільного утримання й розведення в мисливських господарствах, включно з муфлонидами, плямистими оленями й ланями.

Фауна набуває значних змін, які ще мають бути оцінені. Проте у значній частині регіонів і щодо значної частини груп ми дотепер не маємо впевнених знань про вихідні стани фауни, і такі дослідження є не менш актуальними, ніж вивчення змін. Щоправда, вихідні стани в значній кількості випадків є вже незворотно втраченими, проте завжди є сподівання як на можливості відновлення популяцій, надто в місцях останніх реєстрацій видів, так і знахідки «загублених світів», як-от виявлення нових цінних місцеперебувань дикої фауни та заповідання таких куточків. Щоправда, це все ніяк не зменшує край неприємний феномен фрагментації популяцій і «танення» ареалів.

Усі питання цього циклу, включно з дослідженням адаптації видів до існування в умовах антропогенізованого середовища, життя в урбоценозах, пагоценозах, агроценозах і технотопях, у системі стрічкових біотопів і фрагментованому середовищі, зміни у структурі популяцій, поведінці, живленні, міграційному статусі, виборі сховищ, репродукції й рівнях смертності, зміни мінливості й загалом морфології чи генетичної структури популяцій — усе це набуває нових змістів і ставить нові завдання.

Вивчення ж вихідних станів біоти, реконструкції ареалів, складу локальних фауністичних комплексів та інших особливостей стають завданням, подібним до задач палеонтологів або ж «дослідників майбутнього», які намагаються уявити собі природні комплекси без впливів людини і явно пов'язаних з людиною видів тварин. Звісно, в окремих випадках ми подібні процеси маємо, що красномовно демонструє відновлення природних екосистем і популяцій у Чорнобильській зоні відчуження або започатковано масштабною деіндустріалізацією на Донбасі. З іншого боку, ми маємо катастрофічні зміни фауни у регіонах з новим унаслідок геополітичних катастроф пріоритетним розвитком рекреації, як-от у Причорномор'ї та в Закарпатті.

Цей поточний збірник покликаний привернути увагу на подібні питання і за можливості сприяти новим дослідженням або принаймні зацікавити ними. Понад те, на думку упорядника, така тема мала би стати темою великої колективної монографії з оцінками поточного складу теріофауни й напрямків її поточних і подальших змін, включно з оцінками незворотних втрат видів або окремих географічних популяцій, впливів чужорідних видів, змін у структурі фауністичних угруповань тощо.

Красно дякую всім тим, хто долучився своєю участю до підготовки цього випуску. Це видання готувалося в умовах катастрофічного зниження як дослідницької, так і епістолярної активності колег, в умовах локдауну внаслідок пандемії та в умовах соціальних і персональних стресів через загрози нових воєнних конфліктів в Україні. Тому збірник праць не є таким великим, як декілька попередніх, і нам довелося докласти значних зусиль для наповнення збірника. Важливо, що це вдалося. Моя подяка редакторам цього видання за правки текстів, зокрема Золтану Баркасі за корекції й переклади англomовних блоків і Сергієві Харчуку за корекції українськомовних текстів.

*Ігор Загороднюк,
упорядник і редактор поточного випуску*